

Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України: зб. наук. пр. Одеса: Бондаренко М.О., 2018. Вип. 13. С. 15-23.

УДК 94(477) «17/18»

Наталія Діанова

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ М. Є. СЛАБЧЕНКА

У поданій науковій розвідці здійснено спробу дослідження особливостей соціально-економічного розвитку Південної України дореформеного періоду через призму досліджень М. Слабченка. Розглянуто витоки іноземної колонізації на Півдні та оцінку цього процесу в працях М. Слабченка. Дослідник вважав урядову політику по залученню іноземних переселенців невірною й економічно необґрунтованою.

Показано, що вагомою ознакою соціально-економічного піднесення Південної України стало заснування та швидкий розвиток міст. На основі опрацьованих джерел М. Слабченко доводив, що процес урбанізації на землях Півдня здійснювався досить стрімко. Це знайшло своє підтвердження в статистичних даних 1851 р.

Розглядаючи формування міського населення М. Слабченко дотримувався тези про провідну роль купецтва, яке змінило міщанський вигляд міст на буржуазний. У контексті досліджуваної проблематики науковий інтерес становлять опубліковані та архівні документи, які дають можливість розглянути деякі аспекти поданої для розгляду теми.

Проаналізовано концепцію Михайла Єлисейовича про вирішальну роль торгового капіталу в розвитку суспільства та причорноморських портів у економічній історії України.

Ключові слова: *соціально-економічний розвиток, М. Слабченко, Південна Україна, міста, торгівля, купецтво.*

Соціально-економічна історія України залишається однією з важливих проблем, які розробляються сучасною історичною наукою. Значна частина досліджень з даної проблематики носить регіональний характер. Одним із важливих регіонів, який мав свої особливості соціально-економічного розвитку, що сприяло стрімкому піднесенню упродовж XIX ст., був південь України. Урахування реального історичного досвіду дає можливість поглибити розуміння процесів, які відбуваються на сучасному етапі.

Проблема соціально-економічного розвитку України першої половини XIX ст., у тому числі й Південної, знайшла своє відображення в історичній літературі. Серед істориків, чії праці безпосередньо стосувалися зазначеної теми, варто відзначити М. Слабченка [15] та О. Оглобліна [6]. Зокрема, Михайло Єлисейович Слабченко одним із перших у першій чверті XX ст. зробив спробу систематизувати і проаналізувати значну кількість джерел та досліджень з економічно-соціальної історії України XIX ст., що знайшло узагальнення в монографії «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.», перший том якої стосується дореформеного періоду. Автор не лише проаналізував розвиток української економіки в зазначений період, але й розглянув важелі впливу на неї з боку російського уряду. Помітне місце в його дослідженні посідає теза про економічне піднесення Півдня за рахунок причорноморських портів, які відігравали провідну роль у соціально-економічному розвитку України. У сучасній історіографії з'явилися праці, які стосуються внеску М. Слабченка в соціально-економічну історію України. Серед них вагоме місце посідають дослідження Б. Винара, С. Водотики, Т. Гончарука, В. Заруби, А. Санцевича та ін.

Мета поданої публікації полягає у висвітленні особливостей соціально-економічного розвитку Південної України через призму дослідження даної проблеми М. Слабченком.

Михайло Єлисейович дотримувався думки, що на середину XIX ст. відбувся розподіл економічних інтересів між Західною та Східною Європою

як промисловим та сільськогосподарським регіонами. У цих умовах значно зросло значення хлібної торгівлі, а разом із нею і чорноморських портів. Він був переконаним, що українське господарство було об'єднаним і тяжіло до причорноморських портів, через які відбувався зв'язок із європейським ринком, що зумовило його прагнення найбільш повно дослідити соціально-економічний розвиток Південної України на тлі загальноукраїнської економіки.

Однією із особливостей економічного освоєння південноукраїнських земель можна вважати політику уряду щодо залучення до цього процесу іноземних переселенців з різних європейських країн, що підтверджується низкою документів. В історіографії відомий указ Катерини II від 19 квітня 1795 р., згідно з яким для колоністів проголошувалась низка пільг: будівництво кам'яного житла для тимчасового проживання, кредити на потреби господарства у розмірі 100-150 крб., свободу віросповідання, будівництво церков, звільнення від податків на 10 років тощо [10].

Окремі пільги купцям і ремісникам, в тому числі й іноземним, надавалися указом від 2 жовтня 1795 р. Усім, хто будував у містах Катеринославської та Вознесенської губерній заводи, фабрики, будинки, магазини або записувався до гільдій з відповідним капіталом, гарантувалося звільнення від податків і постоїв та право користування обіцяними раніше привілеями [11]. Зазначені документи є підтвердженням урядової політики соціально-економічного розвитку Південної України, яка базувалася на залученні іноземних колоністів, яких зацікавили привабливі перспективи. Серед іноземних переселенців були представники різних станів, етносів і віросповідань.

Про активну колонізацію південного регіону свідчить заснування 6 квітня 1800 р. у Катеринославі «Контори опікунства Новоросійських іноземних поселенців», яка в подальшому зазнала певної реорганізації й проіснувала вже у вигляді Опікунського комітету до 1871 р. До її обов'язків входило: вибір і купівля земель для поселення колоністів, проїзд їх до місця

проживання, наділення землею, влаштування, вирішення спірних питань тощо.

Після маніфесту Олександра I від 20 лютого 1804 р. розпочалась нова хвиля іноземної колонізації Південної України. Цього разу уряд запрошував лише вправних землеробів і ремісників, які володіли майном на суму 300 гульденів та мали свідоцтво магістра, що підтверджувало їх «добре ім'я» [12]. Так намагалися уникнути проникнення до Росії непорядних та некорисних для неї європейських громадян.

М. Слабченко зробив спробу проаналізувати переселенську політику царського уряду в Степовій Україні й розглянути участь у заселенні та економічному освоєнні краю вихідців з різних українських і російських губерній та із-за кордону. Він негативно оцінював урядову політику іноземної колонізації південноукраїнських земель, вважаючи її невірною і економічно необґрунтованою. На думку автора колонії іноземних переселенців виступали своєрідними контрагентами щодо поміщицьких господарств на початку XIX ст. Дослідник відзначав значну громадську солідарність іноземних колоністів, їх передові господарські практики, тривалу урядову протекцію, що значною мірою сприяло розквіту їхніх общин. Він підкреслював, що «колонія була кріпким конкурентом, тим більш, що й являлася вона зі своєю громадською й господарчою іншою культурою» [15, с. 24].

Розуміючи небезпеку такої конкуренції поміщики намагалися всіляко дискредитувати колоністів. М. Слабченко навів цитату із щоденника д-ра К. Андрієвського, яка сповнена ненависті до німецьких переселенців: «Немцы, проживающие в колония Новороссийского края, за исключением некоторых лиц из общества менонитов, пьянством и мошенничеством могут служить примером первостепенным негодьям, которые однако ж, превосходят грубостью и самохвальством». Разом із цим у «Записках» Одеського сільськогосподарського товариства господарство німецьких колоністів завжди характеризувалось з найкращої сторони. У першій

половині ХІХ ст., в цілому, не зазначено скарг на іноземних колоністів. Траплялися лише поодинокі випадки виселення їх за межі країни, як покарання за неблагонадійну поведінку. Так, з Одеси у 1823 р. «внаслідок негідних вчинків» був висланий колоніст А. Єрк [15, с. 25].

Припинення іноземної колонізації, на думку М. Слабченка, обґрунтовується причинами економічного характеру. У 1810 р. урядом підраховано, що одна родина колоністів коштувала державі 5 тис. крб. Але масове переселення емігрантів тривало аж до 1819 р., доки російський уряд не відмовився від практики широкого запрошення колоністів до Півдня [15, с. 22].

Характерною ознакою соціально-економічного піднесення південного регіону стало заснування та швидкий розвиток міст. Цю тезу підтверджують і опубліковані «Статистичні дані про становище Новоросійського краю», де зазначено, що на 1859 р. у Південній Україні налічувалося 52 міста, серед яких: 12 – приморських та портових [1, арк. 79-81]. Згідно з даними, наведеними М. Слабченком, процес урбанізації на цих землях здійснювався досить стрімко. Проте автор розглядав лише міста Херсонської та Катеринославської губерній в контексті інших міст Степової України (Волині, Київщини, Поділля, Чернігівщини, Харківщини, Полтавщини). Так на 1849 р. на Херсонщині налічувалось 18 міст і 64 містечка, а на Катеринославщині відповідно 11 і 14. Більше міст (19) було лише на Чернігівщині [15, с. 191].

У 1851 р. М. Мілютін опублікував статистичні дані стосовно кількості міст у Російській імперії в цілому і на Півдні зокрема. Наведені двома авторами кількісні показники практично не відрізняються, однак М. Мілютін вказав окремо кількість губернських, повітових і заштатних міст, до того ж не лише на землях вказаних М. Слабченком, але й в Таврійській губернії та Бессарабській області.

У Херсонській губернії за статистичними даними М. Мілютіна було засновано 6 губернських та повітових міст, 12 – заштатних і 64 містечка. У

Катеринославській губернії, разом із Таганрозьким градоначальством, налічувалось 8 губернських та повітових міст, 3 – заштатних та 14 посадів і містечок. Таврійська губернія мала 8 губернських і повітових, 8 заштатних міст і 6 посадів і містечок. Бессарабська область з Ізмаїльським градоначальством включала 8 повітових і губернських міст, 3 – заштатних та 28 посадів та містечок [4, с. 229-273].

У відповідності з наведеними даними найбільша кількість міських поселень виникла в Херсонській губернії (82), проте значну частину серед них становили містечка.

Міська колонізація знаходилась у тісній залежності від адміністративних потреб, стратегічних та економічних інтересів Росії в південному регіоні. Це спонукало до заснування адміністративних міст (Катеринослав, Вознесенськ), промислово-торгових міст (Херсон, Миколаїв) та причорноморських портів (Одеса, Таганрог, Феодосія).

У планах уряду важлива роль спочатку відводилось Херсону, який мав стати центром суднобудування. Згідно з Указом Катерини II від 18 червня 1778 р. у місті передбачалась суднобудівна верф, торгова пристань та фортеця [8]. На будівництво Херсону виділялися значні кошти в розмірі 1 825 125 крб. 37 коп. А. Скальковский відзначав, що в 1784 р. у Херсоні були завершені роботи по створенню Чорноморського флоту, який складався із 12 лінійних суден та 17 фрегатів. Протягом 1779-1826 рр. у місті побудовано 152 судна, що вказує на поступове формування міста як центру суднобудування. [13, с. 17, 31]. М. Слабченко навів деякі відомості про розгортання суднобудування в Херсоні та утворення перших акціонерних транспортних товариств.

Розглядаючи формування міського населення в контексті розвитку міст, М. Слабченко відзначив зростання чисельності купецтва за рахунок зменшення міщанства. Він висунув тезу про роль євреїв у цьому процесі, які займаючись здебільшого роздрібною торгівлею сприяли посиленню позицій купецтва. Дослідник підкреслював, що українське купецтво лише з 1824 р.

«прибралося в загально-російські форми», отримавши можливість записатися до відповідних гільдій. Дійсно, певна частина українців займалися торгівлею і належала до стану купецтва. Серед них зустрічаємо прізвища одеських купців 1-ї гільдії І. Ващенко, М. Крамарева, Т. Яхненко, які відігравали важливу роль у зовнішній торгівлі. Зокрема, Т. Яхненко у 40-і рр. був одним із найкрупніших купців Одеси. Його небіж і повірений С. Яхненко вів торгові справи в Англії, Нідерландах і Німеччині [3, с. 102].

М. Слабченко звертав увагу на появу так званих торгуючих міщан, які не маючи достатнього капіталу (5 тис. крб.) не могли записатися до жодної з гільдій. Дослідник дійшов висновку, що на зміну міщанського обліку міст приходив новий буржуазний. Наведені ним дані свідчать про те, що впродовж 1794-1851 рр. чисельність купців в Херсонській губернії зроста майже вдвічі, а міщан – більше, ніж у двічі. У Катеринославській губернії – відповідно у чотири і менш, ніж у три рази.

Проте, у відповідності з документальними матеріалами і статистичними даними найбільш чисельним станом в усіх містах Південної України було міщанство. Його правове становище зафіксоване у «Грамоті на права і вигоди містам Російської імперії» від 21 квітня 1875 р. [9]. Поряд із обов'язками, які полягали у сплаті податку та виконанні міщанських повинностей, цей стан мав свої права та привілеї, які передавались у спадщину. У південноукраїнських містах міщани могли вільно займатися ремеслами і торгівлею. Для швидкого розвитку промисловості і торгівлі, уряд надавав їм низку пільг, які знайшли відображення у відповідних законодавчих актах, що й сприяло зростанню кількості міщан.

Так у містах Херсонської губернії впродовж 1824-1861 рр. чисельність міщанства виросла майже в чотири рази (в Одесі – майже в п'ять разів).

У містах Катеринославської губернії протягом 1833-1858 рр. кількість міщан теж збільшилась у чотири рази (у Катеринославі – в три). Проте його питома вага значно поступалась аналогічним показникам Херсонської

губернії, що вказує на певне відставання промислово-торгового комплексу [2, с. 96-97].

У своїх дослідженнях М. Слабченко дотримувався концепції про вирішальну роль торгового капіталу в розвитку суспільства, що зумовило підвищену увагу історика до розгортання зовнішньої торгівлі через причорноморські порти. На його думку, з одного боку, чорноморські порти стимулювали зростання іноземних капіталів, а з іншого – спонукали російських підприємців «пересуватися до північної частини України й спускатися на південь, де вступити в конкуруючу боротьбу з західно-європейськими заходьками» [15, с. 10].

Про активний розвиток торгівлі свідчить зростання купецтва в містах Південної України. Найбільш яскраво цей процес відбувався в Херсонській губернії, де впродовж 1833 -1861 рр. цей показник зріс у 6,5 разів. У 1833 р. тут проживав 241 купець 1-ї гільдії (з яких 220 осіб – в Одесі), а на кінець дореформеного періоду – 309 купців 1-ї гільдії (з них 284 – в Одесі).

У Катеринославській губернії купці 1-ї гільдії з'явилися лише на середину XIX ст. у кількості 16 осіб (13 – у Катеринославі, три – у Павлограді). Тут переважали купці 3-ї гільдії, які займалися внутрішньою торгівлею [2, с. 106-109, 112-114].

Варто вказати, що М. Слабченко досить однобічно підходив до причини коливань у хлібному експорті, вважаючи, що вона зумовлена консерватизмом поміщиків у веденні господарства. Успіхи Одеського порту в конкуренції з балтійськими портами історик пов'язував із наростанням ворожого ставлення російського купецтва до чорноморського міста. Дійсно, російські купці не відігравали провідної ролі у зовнішній торгівлі й пальма першості в ній належала грекам, яких з середини XIX ст. почали витісняти єврейські купці. Зростання їхньої чисельності відбувалось за рахунок певної кількості іноземців, що прийняли російське громадянство, отримавши при цьому ряд пільг і можливість вести морську торгівлю під російським прапором. У 1841 р. нею займалися 113 купців 1-ї та 2-ї гільдій, серед яких 94

особи мали російське підданство. Однак корінним росіянином був лише один – Ілля Новіков. Протягом 1842-1844 рр. кількість росіян серед купців залишилася незмінною, лише місце Іллі Новікова в міжнародній торгівлі зайняв його син Яків. Іноземні купці, які прийняли російське підданство, розбагатівши, часто поверталися на свою батьківщину [7]. Аналогічної думки дотримувався й К. Скальковський, який вважав, що в цілому чисельність російських купців 1-ї гільдії була незначною, до того ж вони не відзначалися особливою освіченістю та культурою. На їх фоні вигідно відрізнялися батько і син Новікови, які упродовж значного періоду часу були єдиними російськими купцями, що займалися активною зовнішньою торгівлею, в тому числі й хлібною [14, с. 19].

Проте дехто з російських купців досягнув неабияких успіхів. Зокрема, одеський купець 1-ї гільдії А. Крамаров в кінці 20-х – на початку 30-х рр. XIX ст. здійснював значну оптову торгівлю через Одесу, Москву, Константинополь, Мессіну, Ліворно, Геную, Марсель і Лондон. У 1830 р. у Міністерстві фінансів розглядалося питання про надання йому звання радника комерції [3, с. 102].

Російські купці більш плідно займалися проблемами внутрішньої торгівлі й організували низку ярмарків, які двома лініями охопили весь Південь. Перша з них простяглася вздовж Дніпра в напрямі чорноморських портів, а друга – пролягла між Дніпром і Донцом з виходом до азовських портів. Великі ярмарки відбувалися у Катеринославі, Єлисаветграді, Новомосковську, Одесі, Каховці та багатьох інших містах [5, с. 226]. Тож завдяки купецтву були налагоджені тісні торгові зв'язки з різними регіонами України та Росії.

У своїх дослідженнях М. Слабченко розглянув й інші питання соціально-економічного розвитку Південної України в дореформений період. Ним вперше введено до наукового обігу значна кількість статистичних відомостей, які автор зібрав у фондах архівів, рукописних фондах бібліотек тощо. До того ж він широко використав дані, які приводились у

дослідженнях істориків та економістів, критично проаналізувавши деякі положення цих робіт. Безумовно, його дослідження, гіпотези і висновки є хорошим підґрунтям для вивчення соціально-економічної історії ХІХ ст.

Джерела та література:

1. Держархів Одеської області. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 50.
2. Діанова Н. М. Формування населення міст Південної України у дореформений період (кінець ХVІІІ ст. – 1861 р.): дис... к. і. н. : 07.00.01 / Н. М. Діанова: ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 208 с.
3. Історія Одеси / Кол. авторів. Головн. ред. В. Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002. – 560 с.
4. Милютин Н. А. Число городских и земледельческих поселений в России / Н. А. Милютин // Сборник статистических сведений о России, издаваемых статистическим отделением Императорского РГО. – СПб., 1851. – С. 229-273.
5. Миронов Б. Н. Внутренний рынок России во второй половине ХVІІІ – первой половине ХІХ веков / Б. Н. Миронов. – Л.: Наука, 1981. – 259 с.
6. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика / А. П. Оглоблин. – К.: Государственное издательство Украины, 1925. – 234 с.; Оглоблин О. Нариси з історії капіталізму на Україні / О. Оглоблин. – Харків-Київ, 1931. – 174 с.
7. О торговом сословии Одессы, особенно русском // Одесский вестник. – 1845. – 25 апреля, 28 апреля.
8. ПСЗРИ-I. – Т. ХХ. – СПб., 1830. – № 14 764.
9. ПСЗРИ-I. – Т. ХХІІ. – СПб., 1830. – № 16 188.
10. ПСЗРИ-I. – Т. ХХІІІ. – СПб., 1830. – № 17 320.
11. ПСЗРИ-I. – Т. ХХІІІ. – СПб., 1830. – № 17 392.
12. ПСЗРИ-I. – Т. ХХVІІІ. – СПб., 1830. – № 21163.
13. Скальковский А. Херсон с 1774 до 1794 г. / А. Скальковский. – СПб., 1836. – 32 с.
14. Скальковский К. Воспоминания молодости: По морю житейському, 1843-1869 / К. Скальковский. – СПб.: тип. А. Суворина, 1906. – 410 с.
15. Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ ст. / М. Слабченко. – Одеса: ДВУ, 1925. – Т. 1. – 318 с.

References

1. Derzharkhiv Odes'koyi oblasti. – F. 3. – Op. 1. – Spr. 50.
2. Dianova N. M. Formuvannya naselennya mist Pivdennoyi Ukrayiny u doreformenyy period (kinets' KhVIII st. – 1861 r.): dys....k. i. n. : 07.00.01 / N. M. Dianova: ONU imeni I. I. Mechnykova. – Odesa, 2003. – 208 s.
3. Istoriya Odesy / Kol. avtoriv. Holovn. red.r. V. N. Stanko. – Odesa: Druk, 2002. – 560 s.
4. Milyutin N. A. Chislo gorodskikh i zemledel'cheskikh poseleniy v Rossii / N. A. Milyutin // Sbornik statisticheskikh svedeniy o Rossii, izdavaemykh statisticheskim otdeleniem Imperatorskogo RGO. – SPb., 1851. – S. 229-273.
5. Mironov B. N. Vnutrenniy rynek Rossii vo vtoroy polovine KhVIII – pervoy polovine KhIX vekav / B. N. Mironov. – L.: Nauka, 1981. – 259 s.
6. Ogloblin A. P. Ocherki istorii ukrainskoy fabрики. Predkapitalisticheskaya fabrika / A. P. Ogloblin. – K.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Ukrainy, 1925. – 234 s.; Ohloblin O. Narysy z istoriyi kapitalizmu na Ukrayini / O. Ohloblin. – Kharkiv-Kyyiv, 1931. – 174 s.
7. O togovom soslovii Odessy, osobenno russkom // Odesskiy vestnik. – 1845. – 25 aprelya, 28 aprelya.
8. PSZRI-I. – T. KhKh. – SPb., 1830. – № 14 764.
9. PSZRI-I. – T. KhKhII. – SPb., 1830. – № 16 188.
10. PSZRI-I. – T. KhKhIII. – SPb., 1830. – № 17 320.
11. PSZRI-I. – T. KhKhIII. – SPb., 1830. – № 17 392.
12. PSZRI-I. – T. KhKhVIII. – SPb., 1830. – № 21163.
13. Skal'kovskiy A. Kherson s 1774 do 1794 g. / A. Skal'kovskiy. – SPb., 1836. – 32 s.
14. Skal'kovskiy K. Vospominaniya molodosti: Po moryu zHITEYS'komu, 1843-1869 / K. Skal'kovskiy. – SPb.: tip. A. Suvorina, 1906. – 410 s.
15. Slabchenko M. Materialy do ekonomichno-sotsial'noyi istoriyi Ukrayiny XIX st. / M. Slabchenko. – Odesa: DVU, 1925. – T. 1. – 318 s.

Наталья Дианова

**ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ЮЖНОЙ УКРАИНЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в. В КОНТЕКСТЕ
ИССЛЕДОВАНИЙ М. Е. СЛАБЧЕНКО**

В представленной научной статье сделана попытка исследования особенностей социально-экономического развития Южной Украины в дореформенный период в контексте исследований М. Слабченко.

Рассмотрены истоки иностранной колонизации на Юге и оценка этого процесса в работах М. Слабченко. Исследователь считал политику правительства по привлечению иностранных переселенцев неправильной и экономически необоснованной.

Показано, что характерной особенностью социально-экономического развития Южной Украины было основание и быстрое развитие городов. На основании обработанных источников М. Слабченко утверждал, что процесс урбанизации на землях Юга осуществлялся достаточно быстро. Это подтверждается статистическими данными 1851 г.

Рассматривая формирование городского населения М. Слабченко приоритетную роль отводил купечеству, которое изменило мещанский облик городов на буржуазный. В контексте исследуемой темы научный интерес представляют опубликованные и архивные документы, которые дают возможность рассмотреть некоторые аспекты представленной темы.

Проанализирована концепция Михаила Елисеевича о решающей роли торгового капитала в развитии общества и причерноморских портов в экономической истории Украины.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, М. Слабченко, Южная Украина, города, торговля, купечество.*

Natalya Dianova

FEATURES OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE SOUTHERN UKRAINE IN THE FIRST HALF XIX OF CENTURY IN THE CONTEXT OF RESEARCHES M.E. SLABCHENKO

In the submitted scientific article the attempt of a research of features of social and economic development of the Southern Ukraine of the prereform period in the context of M. Slabchenko's researches is made. Sources of foreign colonization in the south and assessment of this process in M. Slabchenko's works

are considered. The researcher considered policy of the government on involvement of foreign immigrants wrong and economically unreasonable.

It is shown that the basis and fast development of the cities was characteristic of social and economic development of the Southern Ukraine. On the basis of the processed sources M. Slabchenko claimed that process of the urbanization on lands of the South was carried out quickly enough. It is confirmed by statistical data of 1851.

Considering formation of urban population of M. Slabchenko a priority part assigned to merchants which have changed a petty-bourgeois image of the cities to bourgeois. In the context of the studied subject scientific interest submit the published and archival documents which give the chance to consider some aspects of the presented subject.

Mikhail Eliseevich's concept about a crucial role of the trade capital in development of society and the Black Sea ports in economic history of Ukraine is analyzed.

Key words: *social and economic development, M. Slabchenko, southern Ukraine, cities, trade, merchants.*